

Hazard seniorów – problem wieloaspektowy

Hazard nie kojarzy się z osobami starszymi. To raczej domena osób młodych, mężczyzn – tak zazwyczaj myślimy. Tymczasem zainteresowanie uprawianiem hazardu przez osoby w starszym wieku zauważalne jest w krajach zachodnich już od przynajmniej dwóch dekad. Z czego to wynika?

Na zachodzie Europy i w Ameryce dostrzeżono, że społeczeństwa zaczynają się starzeć. Zwrócili na to uwagę nie tylko naukowcy, ale także wiele innych grup, chociażby branża marketingowa. Starszy klient stał się doskonałym odbiorcą wielu produktów – o czym świadczą choćby liczne, kierowane do niego reklamy suplementów, ubezpieczeń i usług. Osoby starsze, zwłaszcza te, które przechodzą na emeryturę, znajdują się w szczególnej sytuacji generującej określone potrzeby, o czym szerzej pisałam w „Świecie Problemów” nr 9/2015. Osamotnienie, ograniczone możliwości korzystania z rozrywek, choćby ze względów zdrowotnych czy brak zajęć, czynią tę grupę szczególnie wrażliwą na doświadczanie różnego rodzaju problemów psychologicznych. Doniesienia zagraniczne oraz wieloletnia praca nad patologicznym hazardem skłoniły mnie do przyjrzenia się polskim seniorom w kontekście hazardu¹. Czy starsze osoby w Polsce go uprawiają? Jakiego wybierają gry? Dlaczego to robią? Co daje im hazard? Co przez niego tracą? Te i inne pytania zostały postawione przed podjęciem badań, których część wyników przedstawiam poniżej².

Cel badań

Głównym celem badań była pogłębiona analiza zaangażowania w gry hazardowe osób starszych po zaprzestaniu aktywności zawodowej. Interesowało nas, czy przejście na emeryturę jest powiązane z aktywnością hazardową seniorów. Istniało kilka hipotetycznych scenariuszy. Hazard mógł stanowić kontynuację aktywności zapoczątkowanej już przed emeryturą oraz nasilać się z racji wolnego czasu po zaprzestaniu pracy. Hazard mógł też pojawić się w życiu seniora dopiero na emeryturze, jako efekt poszukiwania sposobu wypełnienia so-

bie czasu. Istniała także możliwość ograniczania grania na emeryturze (np. ze względu na brak pieniędzy), które było zapoczątkowane wcześniej. Te i inne hipotezy zostały poddane weryfikacji w toku realizacji badań.

Przebieg badań

Badania objęły 80 osób, głównie w wieku 60 lat i więcej. Pojedyncze osoby, które zaprzestały aktywności zawodowej z przyczyn zdrowotnych w wieku 55+, także zostały włączone do badań. Grupa liczyła 34 kobiety i 46 mężczyzn. Najstarsza osoba miała 75 lat. Potencjalni respondenci byli zapraszani do udziału w badaniu w miejscach uprawiania gier (kolektura, punkt zakładów sportowych, salon gier, kasyno), samo badanie natomiast odbywało się w miejscu ustalonym przez respondenta i ankietera, po uprzednim umówieniu się. Z racji tego, że metodą badania był wywiad pogłębiony, wymagane były warunki zapewniające spokój i dyskrecję, najczęściej był to dom respondenta. Same rozmowy były prowadzone według uprzednio ustalonych wytycznych, trwały od 35 do 120 minut.

Podczas realizacji badań napotkaliśmy duże trudności w dotarciu do seniorów chętnych na pogłębioną rozmowę. Wiele osób starszych pomimo deklaracji uprawiania hazardu nie chciało o tym rozmawiać. Pewne światło na taką sytuację rzucają otrzymane wyniki badań.

Wyniki badań

Zaangażowanie w hazard a przejście na emeryturę

Analizowane w pierwszej kolejności wypowiedzi seniorów dotyczyły powiązania uprawiania przez nich gier hazardowych z zaprzestaniem pracy zawodowej. Jak pokazuje tabela 1, uprawianie hazardu najczęściej

¹ Badania zrealizowane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II były współfinansowane za środków Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych pozostających w dyspozycji Ministra Zdrowia.

² Szczegółowo wyniki zostały opisane w raporcie z projektu „Hazard w życiu seniorów”, Lelonek-Kuleta, B., Chuchra, M., Sak, J. (2017).

nasilało się po zaprzestaniu pracy; taka sytuacja miała miejsce w przypadku połowy badanych seniorów. Ponad jedna czwarta badanych utrzymuje intensywność grania na poziomie podobnym do tego przed emeryturą, natomiast w przypadku jednej piątej badanych nasilenie grania zmniejszyło się po zaprzestaniu pracy.

Tabela 1. Zmiany w nasileniu aktywności hazardowej na emeryturze.

Zmiany w nasileniu grania	N	%
Zwiększenie	41	51,25
Zmniejszenie	17	21,25
Stały poziom	22	27,5
Brak odpowiedzi	1	1,25
Razem	80	100,00

Źródło: Raport z projektu badawczego „Hazard w życiu seniorów”, Lelonek-Kuleta, B., Chuchra, M., Sak, J. (2017).

Zwiększenie intensywności grania seniorzy tłumaczyli najczęściej wolnym czasem, którego na emeryturze mają dużo: *Teraz gram najczęściej, mam dużo wolnego czasu, mniej obowiązków* (mężczyzna, l. 69).

Deklaracja zwiększenia intensywności grania w przypadku niektórych osób wynika z tego, że zaczęły uprawiać hazard dopiero na emeryturze: *Zacząłem grać jak poszedłem na emeryturę. Z chwilą pójścia na emeryturę człowiek nie miał co robić, bo tak spędzałem 8 godzin w pracy plus dojazd i przyjazd to nie było mnie 10 godzin; [wtedy] nie było czasu na takie rzeczy (...)* (mężczyzna, l. 68).

Wzrost intensywności hazardowego grania najczęściej jest tłumaczony wolnym czasem i potrzebą zagospodarowania go, brakiem codziennych obowiązków, ale także potrzebą przyjemnych doznań, emocji, których osoby w starszym wieku nie mają okazji doświadczać. Doskonale wyraża to wypowiedź: *W moim wieku tego typu emocji się już nie przeżywa, nie ma pierwszych miłości, nie ma jakichś zauroczeń, człowiek przeżył wiele rzeczy i nic już go nie zaskakuje, a jak tam idę [grać], to za każdym razem jest ten dreszczyk emocji, jest ta adrenalina* (kobieta, l. 62).

Seniorzy opowiadali także o „dziedziczeniu” zwyczaju grania po małżonku, który zmarł, pielęgnowaniu pewnego rytuału, który przypomina bliską osobę: *Od śmierci męża, 7 lat, przedtem sporadycznie. To on wysyłał i może stąd to się wzięło, że powinnam, bo jak jemu się udawało to i ja na pewno wygram* (kobieta).

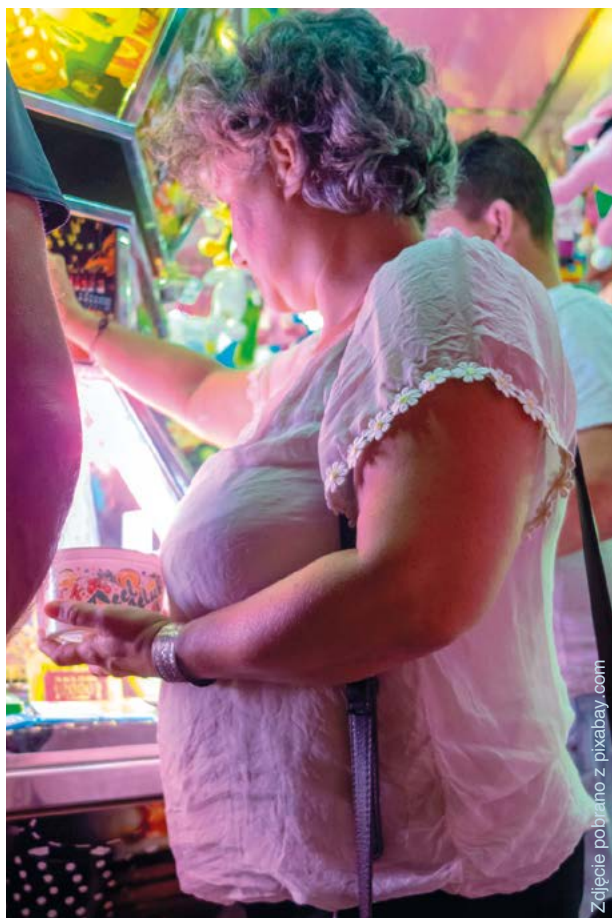
Przejście na emeryturę okazało się znaczącym wydarzeniem, które może wpływać na zainteresowanie osób starszych hazardem. Grame, dostarczając przyjemnych emocji czy tworząc okazję do spotkania ludzi, stanowi

atrakcyjną formę spędzania czasu dla polskich seniorów, co potwierdziły badania.

Warto przyjrzeć się także, z jakich powodów osoby starsze ograniczają granie po zaprzestaniu pracy zawodowej. Niektórzy tłumaczą to zmęczeniem, brakiem sił na spotkania, spadkiem energii życiowej, przez co nie mają już ochoty na intensywne spotkania towarzyskie połączone z grą: *Tak, teraz rzadziej jeżdżę, bo trochę opadam z sił. Głowa mi tak nie pracuje* (kobieta, l. 67).

Osoby ograniczające granie również często tłumaczą to tzw. mądrością życiową i zdrowym rozsądkiem, który nakazuje ograniczać wydatki w kontekście niskiego budżetu na emeryturze. Takie przekonanie wyrażają głównie te osoby, które w przeszłości grały bardziej intensywnie, także problemowo, i doświadczały negatywnych tego konsekwencji. W tej grupie znajdują się zarówno kobiety, jak i mężczyźni: *Raczej grywam okazjonalnie, nie ciągnie mnie specjalnie, ale pozostał jakiś sentyment z dawnych czasów. Można powiedzieć, że byłem uzależniony od gier hazardowych. Pomny doświadczeń, po wyciągnięciu wniosków, staram się nie przekraczać pewnych granic* (mężczyzna, l. 70).

No teraz przyszło trochę opamiętania, nie ma tyle zdrowia, a jeśli chodzi o pieniądze to dużo ich straciłam (...). Miałam sporo długów, bo początkowo były momenty, że przegrywałam nie tylko to, co miałam ze sobą, ale to, co pożyczalam (kobieta, l. 75).

Ograniczanie grania wynika zatem najczęściej z własnych doświadczeń i świadomości możliwych negatywnych konsekwencji uprawiania hazardu. Można zatem powiedzieć o tzw. uczeniu się na własnych błędach. W tym kontekście warto zastanowić się nad osobami, które zaczęły hazardowe granie dopiero na emeryturze, wierząc w wygraną i nie mając za sobą doświadczeń ani świadomości potencjalnych negatywnych konsekwencji. Wydaje się, że działania profilaktyczne skierowane do tej grupy byłyby szczególnie wskazane. Nawet krótka psychoedukacja na temat zagrożeń płynących z hazardowego grania czy prawdopodobieństwa dużej wygranej mogłyby być cenne.

Osoby starsze, które mają za sobą epizod nadmiernego grania, są świadome zagrożeń i zazwyczaj wykazują wysoką samokontrolę. Niemniej seniorzy także uzależniają się od hazardu i wymagają szczególnej uwagi ze strony specjalistów. Badania wykazują bowiem, że przejawiają oni duży opór w korzystaniu z pomocy specjalistów (m.in. Giroux i in., 2016). Ze względu na swój wiek zazwyczaj wstydzą się tego, że w ogóle uprawiają hazard, a tym bardziej – że uprawiają go nadmiernie. Wstyd ten dotyczy zarówno kobiet, jak i mężczyzn: (...) *Moje przyjaciółki stwierdziły, że nie ma co grać, bo można stracić pieniądze, więc nie będę się tłumaczyć, nie chcę, aby patrzyły na mnie z byka, że wydaję pieniądze, chodzę do kasyna* (kobieta, l. 64). (...) *Nikt nie wie, że gram, przegrywam, chodzę po kasynach czy innych hazardach. Nie, nikt nie wie. Muszę się ukrywać z tym wszystkim* (mężczyzna, l. 73).

Wstyd wydaje się kolejnym ważnym czynnikiem w kontekście profilaktyki problemów hazardowych wśród seniorów. Warto zwrócić uwagę na tę grupę i do niej skierować przekaz związany z ryzykiem uzależnienia się i uzyskania pomocy. Świadomość, że inni też doświadczają podobnych problemów, może pomóc w przyznaniu się do nich i zgłoszeniu się po pomoc.

Rodzaje uprawianych gier hazardowych

Kolejnym analizowanym w badaniu czynnikiem był rodzaj gier hazardowych, jakie uprawiają starsze osoby. Wyniki przedstawia tabela 2.

Analiza wypowiedzi ujawniła, że najczęściej seniorzy uprawiają gry liczbowe, co odpowiada specyfice polskiego społeczeństwa (Badora i in., 2015). Interesujące jest to, że na drugim miejscu znajduje się granie starszych kobiet i starszych mężczyzn na automatach losowych. Kolejny typ gry stanowią zakłady sportowe. Szczegółowa analiza pokazała, że są one grą typowo męską, nie sięgają po nią seniorki. Granie w karty jest popularne wśród osób obu płci. Grom karcianym towarzyszą spotkania towarzyskie w domach prywatnych i w ośrodkach gry. Najrzadziej seniorzy uprawiają typowo kasynową grę, jaką jest ruletka. Można przypuszczać, że wynika to z bardziej ograniczonego dostępu do kasyn (m.in. ze względu na posiadanie wyższych nakładów finansowych) niż do innych ośrodków gier.

Tabela 2. Rodzaje gier hazardowych uprawianych przez seniorów.

Rodzaje gier	N	Ranga
Gry liczbowe	54	1
Zdrapki	16	5
Ruletka	10	6
Karty	20	4
Zakłady wzajemne	23	3
Automaty	27	2

Źródło: Raport z projektu badawczego „Hazard w życiu seniorów”, Lelonek-Kuleta, B., Chuchra, M., Sak, J. (2017).

Dlaczego seniorzy uprawiają hazard?

Bardzo ważnym aspektem badań było poznanie przyczyn, dla których starsi ludzie uprawiają hazard. Wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Motywy uprawiania hazardu przez osoby na emeryturze.

Motywy grania	N	R
Rozrywka, zabawa, emocje	29	2
Wygrana	46	1
Pomoc bliskim i sobie	11	5
Zagospodarowanie czasu i kontakty	19	4
Chęć grania, przyzwyczajenie, nałóg,	26	3

Źródło: Raport z projektu badawczego „Hazard w życiu seniorów”, Lelonek-Kuleta, B., Chuchra, M., Sak, J. (2017).

Wypowiedzi seniorów pozwoliły odkryć, że najważniejszy w podejmowaniu hazardu jest dla nich czynnik finansowy, czyli nadzieja na wygraną dużych pieniędzy. Osoby starsze najczęściej narzekają na ograniczony budżet, nie są w stanie zaspokajać wszystkich swoich potrzeb, marzą o zabezpieczeniu finansowym czy poprawieniu warunków bytowych, na co szansę widzą właśnie w graniu: (...) *Remont łazienki bym zrobił, i dach nowy. Bo tak z emerytury to trudno większe remonty robić* (mężczyzna, l. 66).

Wszyscy jesteśmy na emeryturach. Emerytury za wysokie nie są i właśnie jednym z powodów jest chęć zarobienia. Wygrana daje radość i nadzieję (kobieta, l. 69).

Co ciekawe, osoby starsze, zwłaszcza kobiety, często w kontekście wygranej myślą o pomocy swoim bliskim,

dorostym dzieciom czy wnukom, swoje potrzeby plasując na drugim miejscu: *To pierwsze bym pomyślała o dzieciach, zabezpieczyła bym ich, bo mi to już tam dużo nie potrzeba, ale bym sobie pojeździła po Polsce, za granicę nie chciałabym pojechać* (kobieta, l. 65).

Drugim czynnikiem, który pociąga starszych ludzi do gry, są korzyści emocjonalne, możliwość przeżycia przyjemnych, silnych emocji, ożywienia, pobudzenia, radości, ekscytacji: *W kasynie panuje przyjemna atmosfera, można się napić, popatrzyć, jak inni grają, jest dużo maszyn, ruletka, są karty. W kasynie nie grają młodzi, raczej zaawansowani wiekowo gracze* (mężczyzna, l. 68).

Doznania emocjonalne pełnią szczególną rolę w życiu osób starszych, które same zwracają uwagę na to, że w ich życiu są one już rzadkością: *Gra to ekscytacja, to napięcie, to adrenalina. To pewnie jak seks, tylko że dostępny dla starych ludzi nawet bez viagry* (mężczyzna, l. 66).

Emocje te zapewniają wręcz równowagę psychiczną, dla niektórych są gwarantem utrzymania zdrowia: *Lepsze samopoczucie, że coś robię tylko dla siebie (...). Czuję się lepsza, zdrowsza, cieszę się* (kobieta, l. 67).

Motyw wypełnienia wolnego czasu pełni dla seniorów równie ważną rolę w podejmowaniu hazardu. Granie pozwala wypełnić pustkę spowodowaną odejściem bliskich, samotnością: *Nigdy nie gram dla pieniędzy, tu nie chodzi o pieniądze, to jest sposób na wypełnianie czasu* (kobieta, l. 62).

Motyw samotności pojawia się często w wypowiedziach seniorów, dla których granie hazardowe stanowi także okazję do nawiązania nowych znajomości: *(...) Znalazłam sobie takich znajomych [którzy grają] (...). Jak się jest samotnym, bo się nie ma nikogo takiego, co by się tak naprawdę panią zajął, to się idzie do baru, gdzie spotyka się różnych ludzi* (kobieta, l. 69).

Czynniki pociągające ludzi starszych do grania stanowią odbicie potrzeb dominujących w ich wieku. Seniorzy zazwyczaj doświadczają samotności, pustki i braku kontaktów, które mogą odnaleźć w ośrodkach gry. Poza tym cierpią na deficyty finansowe, a hazard wydaje się dla nich jedyną szansą na odmianę trudnej sytuacji. W ich życiu często pojawia się monotonia, nuda, deficyt aktywności oraz przyjemnych doznań, które mogą czerpać z gry.

Analizując uzyskane dane, pojawia się pytanie: Czy hazard w kontekście specyficznej sytuacji osób starszych stanowi dla nich tylko zagrożenie, czy być może przedstawia także pewną pozytywną wartość? Rozważanie nad tym zagadnieniem jest podsumowaniem artykułu.

Badania nad hazardowym graniem uprawianym przez osoby starsze prowadzone są bardzo często w kontekście zagrożeń patologicznym hazardem (Tirachaimongkol i in., 2010). Specjaliści koncentrują się na konstruowaniu modeli wyjaśniających uzależnianie się seniorów od hazardu, poszukiwaniu czynników ryzyka. Hazard w istocie może prowadzić do negatywnych konsekwencji o charakterze finansowym, społecznym czy rodzinnym, co także potwierdziły badania polskie. Analiza wypowiedzi seniorów polskich

skłoniła mnie jednak do refleksji nad tym, czy hazard może też wносить coś pozytywnego do ich życia. Okazuje się, że specjaliści zagraniczni także podejmują ten wątek. Loroż (2004) oraz Gaimard i Gateau (2016) zwracają uwagę na korzyści, jakie seniorzy czerpią z grania. Pozytywne doznania, aktywność czy spotkania z ludźmi są niezbędne dla utrzymania równowagi psychicznej. Nie można ukrywać, że starsi ludzie mają jednak ograniczone możliwości zaspokajania tych potrzeb. Gaimard i Gateau zwracają uwagę, że aktywność badanych przez nich francuskich seniorów najczęściej miała charakter kontrolowany i ograniczony. Subramaniam (2017) z kolei zaobserwował, że starsze osoby podejmują liczne działania samoograniczające w celu utrzymania intensywności grania na umiarkowanym poziomie. Może warto byłoby spróbować spojrzeć w ten sposób także na hazard polskich seniorów. Nie jak na kolejną aktywność, którą z racji wieku należy im ograniczyć, ale formę rozrywki, która jednak wymaga odpowiedniego poziomu świadomości i wiedzy na temat zagrożeń. W tym miejscu pojawia się zadanie dla specjalistów, profilaktyków, których praca może pomóc w tym, aby hazard stanowił dla seniorów głównie rozrywkę i źródło pozytywnych doznań, a nie jedynie wieloaspektowe zagrożenie.

Bibliografia:

- Badora, B., Gwiazda, M., Herrmann, M., Kalka, J., Moskalewicz, J. (2015). *Oszacowanie rozpowszechnienia wybranych uzależnień behawioralnych oraz analiza korelacji pomiędzy występowaniem uzależnień behawioralnych a używaniem substancji psychoaktywnych*. Raport z badań. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Gaimard, M., Gateau, M. (2016). Seniors and gambling: pleasure or addiction. A French example. *Revista Universitaria de Sociologia*, 2016 (2), pp. 25-38.
- Giroux, I., Ferland, F., Savard, C., Jacques, C., Brochu, P., Nadeau, D., Landreville, P., Sévigny, S. (2016). Les joueurs sans problème de jeu de 55 ans et plus: événements, conséquences et caractéristiques structurelles et environnementales influençant les habitudes de jeu. *Journal of Gambling Issues*, 32, 89-110.
- Lelonek-Kuleta, B., Chchra, M., Sak, J. (2017). *Hazard w życiu seniorów*. Raport z badań. Lublin: KUL.
- Loroż, P.S. (2014). Golden-Age Gambling: Psychological Benefits and Self-Concept Dynamics in Aging Consumers' Consumption Experiences. *Psychology & Marketing*, 21(5), 323-349.
- Subramaniam, M., Satghare, P., Vaingankar, J.A., Picco, L., Browning, C.J., Chong, S.A., Thomas, S.A. (2017). Responsible gambling among older adults: a qualitative exploration, *BMC Psychiatry*, 17(124).
- Tirachaimongkol, Jackson A.C., C.J., Tomnay, J.E. (2010). Pathways to Problem Gambling in Seniors. *Journal of Gerontological Social Work* 53:6, p. 531-546.

Bernadeta Lelonek-Kuleta

Adiunkt w Katedrze Zdrowia Publicznego Instytutu Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, autorka badań poświęconych uzależnieniu od hazardu